

PRIKAZ KNJIGA

NOVAC I BANKARSTVO, str. 266.

MONETARNA ANALIZA, str. 264.

MONETARNA TEORIJA I POLITIKA, str. 565.

AUTOR: prof. dr. sc. Lovre Božina

Izdavač: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam “Dr. Mijo Mirković” Pula, 2008.

Posebno je zadovoljstvo, ali i odgovornost napisati prikaz knjiga čovjeku koji je bio najprije moj profesor i mentor, koji je dugogodišnji suradnik i jedan od vrsnih i vodećih stručnjaka iz područja monetarne ekonomije u Hrvatskoj. Posluživši se autorovim rječnikom, moj ljudski i intelektualni dug, koji me u ovom slučaju iznimno raduje, jest napisati prikaz ove trilogije knjiga koje predstavljaju kapitalno djelo autora, prof. dr. Lovre Božine.

U nakladi Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, Odjela za ekonomiju i turizam “Dr. Mijo Mirković” tiskane su i objavljene koncem protekle 2008. godine knjige **prof. dr. Lovre Božine** pod naslovom “**Novac i bankarstvo**”, “**Monetarna analiza**” i “**Monetarna teorija i politika**”. Cilj je ovog znanstveno-istraživačkog i publicističkog pothvata bio utvrditi i stvoriti znanstveni sustav saznanja potrebitih za uspostavu i razvijanje novog i potvrđivanje starog odnosa prema novcu, monetarnoj politici i monetarnoj analizi te ukazati na iznimnu važnost monetarne ekonomije u uvjetima današnjeg globaliziranog svijeta.

Rezultate svog rada autor je izložio u tri knjige, koje čine cjelinu i koje su primjereni putokazi u teorijskom, praktičnom i analitičkom smislu u razmatranju monetarne znanosti i prakse i koje nam nude odgovore na kompleksna pitanja popraćena s brojnim ilustracijama koje asociraju na praktične mogućnosti na kojima se monetarna ekonomija temelji. Rad je recenziran od strane ponajboljih ekonomskih stručnjaka ujedno profesora iz područja financija prof. dr. Ivana Ribnikara, prof. dr. Davora Pojatine, prof. dr. Vlada Leke i prof. dr. Ivana Lovrinovića. Sadržaj svake knjige razrađen je i koncipiran u određenom broju međusobno isprepletenih poglavlja, tj. dijelova. Svaki dio pojedine knjige sastoji se od nekoliko podpoglavlja u kojem se obrađuju segmenti i komponente vezane uz novac, monetarnu teoriju i politiku, te monetarnu analizu. Postavljeni ciljevi bili su odlučujući u izboru znanstvenih osnova, povijesnih okvira, metoda i tehnika razmišljanja te izlaganja u ovim trima knjigama. Kao znanstveno-teorijsku osnovu autor je izabrao znanstvena dostignuća svjetskih i domaćih teoretičara u predmetnom području. Uspješno se koriste metode sustavne analize i sinteze, povijesne, logičke, kvantitativno-kvalitativne, matematičke, statističke te komparativne metode. Njihov slijed je povezan i sistematski poredan te obuhvaća niz od najstarijih do najnovijih spoznaja o novcu, monetarnoj teoriji, politici i analizi.

Sve tri knjige započinju neuobičajenim predgovorom naslovljenim “Razmišljanje o knjizi” u kojoj autor intimno promišlja kako o monetarnoj materiji

* Izvanredni profesor, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam «Dr. Mijo Mirković». E-mail: skrtalic@efpu.hr

koju obrađuje u knjigama, tako i o životnim vrijednostima, o onom ljudskom u njemu i svima nama. Na njegovom monetarnom putovanju nisu postojale samo monetarne i financijske teme, već se paralelno s time odvijao i svakodnevni ljudski život na čijem su se putu našli brojni dragi ljudi prema kojima profesor Božina osjeća „dug“ počevši od njegovih najmilijih: roditelja, njegove supruge i kćeri, njegovih profesora, stručnih suradnika i kolega te studenata.

Knjige će čitateljima pokazati da je „čudna povijesna istina, spaja i ono što se čini nespojivim po vremenu i društvenim vrijednostima“. Knjige su “monetarna trilogija” i predstavljaju izniman doprinos proučavanju teme, koja je u znanstvenoj i stručnoj literaturi u Hrvatskoj, usprkos poznatim stručnjacima, relativno skromno obrađena. Znanstvena je literatura o monetarnoj teoriji i politici vrlo opsežna, no ti se radovi prije svega bave monetarnom ekonomijom svjetski razvijenih gospodarstava. Proučavanje monetarne politike, ali nadasve monetarne analize u knjigama prof. dr. Božine uvelike popunjavaju prazninu iz područja hrvatske znanstvene monetarne literature. Sve do prije dva desetljeća unatrag sadržaj hrvatskih financija posebice monetarne materije jedva da se mogao uspoređivati sa istim u odnosu na razvijene zemlje tržišnog gospodarstva. No, tranzicijske su zemlje u zadnjem desetljeću dvadesetog stoljeća, pa tako i Hrvatska nastojale stvoriti moderan financijski sustav i na taj se način prilagoditi brojnim zahtjevima i trendovima tržišnog svjetskog gospodarstva.

U središtu autorova istraživanja i izlaganja u knjizi „**Novac i bankarstvo**“ jest novac. Zanimljiv je početak knjige, zbog pomalo filozofskog pristupa samoj materiji o kojoj je riječ, a to je novac. Autor je materiju i rezultate svog istraživanja koncipirao kroz sljedećih pet poglavlja: znanost o novcu, smisao i pojavnici oblici novca, evolucija novčanog sustava, vrijednost novca te novac i bankarstvo. Namjera je autora bila objasniti odakle potječe potreba za novcem, analizirati nastanak i pojavu novca, svrhu novca, osnovne karakteristike i obilježja novca kao povijesne, kulturne, ekonomske i pravne pojave, razloge evolucije novca te evolucijski put njegovih pojava od robnog, kovanog preko papirnog do knjižnog novca. Autor na kompleksan način razjašnjava razvoj monetarnih sustava te kako su se oni tijekom vremena mijenjali, bavi se pitanjima vezanim uz vrijednost novca i promjene vrijednosti novca koje se zbivaju unutar nacionalnog i međunarodnog gospodarstva, dajući naglasak na pojavu inflacije, devalvacije, revalvacije, deprecijacije, aprecijacije te stabilizacije kupovne moći novca koja predstavlja stabilizaciju domaće ekonomije i ravnoteže proračuna. Autor razlaže kako je novac plod povijesnog i logičnog slijeda evolucije potreba i svijesti ljudi glede svrhe kulturnih vrijednosti i načina organiziranja društva. Od početka novca do njegovog suvremenog odvajanja od svakog društvenog odnosa, novac je simbol i političke i ekonomske suverenosti. Novac je „dobar“ novac kad se ne primjećuje, već se gubi iza učinkovitog djelovanja tržišta, dok onaj novac koji se primjećuje jest novac koji govori jezikom politike. Kako u prometu kolaju različiti oblici novca, monetarna vlast zakonskim putem (propisima) određuje što su zakonski pojava oblici plaćanja. Danas količina novca ovisi formalno o odlukama monetarnih institucija, a sama pojava depozitnog novca nametnula je monetarnoj politici novu ulogu. S tih motrišta moguće je sagledati da je utjecaj kreditne ekspanzije na ekonomski tijek silan i u pozitivnom i negativnom smislu glede stabilnosti ekonomije i društva. Emisijom kredita nastaju ekonomski bitne promjene u imovini i vlasništvu banaka i njihovih klijenata. Određene karakteristike razvoja monetarnih oblika upućuju na to da su potrebe prometa stvorile novac, a njegove funkcije stvorile potrebu da mu država daje moć ili svojstvo da se njime može isplatiti ono što dugujemo jedni drugima ili svi skupa državi.

Upoznavši čitatelja s temeljnim elementima o novcu, značenju kredita, kreditnog odnosa i kreditnog podrijetla novca, u zadnjem dijelu knjige razmatraju se pitanja vezana uz načela bankarskog poslovanja i bankarske poslove te se s motrišta financijskog i kreditnog potencijala razmatraju odnosi koje banka ima ili namjerava uspostaviti tijekom provođenja vlastite politike. Tijek poslovanja te bitne sastavnice politike banke temelje se na određivanju ciljeva, strateških odluka o razvoju, organizacijskim, kadrovskim i financijskim strukturama te pravilima ponašanja tijekom konkretizacije statutarne i razvojne politike. Autor zaključuje da banka kao kompleksna i dinamična institucija djeluje kao sustav u određenoj sredini s kojom razmjenjuje usluge i s njom ulazi u određene ekonomske odnose financijske naravi.

Iz povezanosti novca i bankarstva prepoznatljivi su različiti financijski odnosi koji nastaju funkcijama novca u ekonomiji, a koji su osnovica monetarne analize koja je obrađena u knjizi **“Monetarna analiza”**. Knjiga obrađuje i proučava problematiku različitih monetarnih varijabli i njihovih međusobnih odnosa koji služe monetarnoj politici tijekom konkretizacije monetarnog transmisijskog mehanizma, koji pokazuje kako monetarna politika utječe na ekonomiju i kojim kanalima monetarne varijable vrše svoju ekonomsku ulogu u otvorenoj makroekonomiji. Knjiga se sastoji od dva dijela: u prvom dijelu knjige obuhvaćena je evolucija monetarne analize, financijske pojave, financijska analiza i emisija novca, dok drugi dio knjige razmatra monetarne agregate i likvidnost. Autor navodi da je cilj razlaganja monetarne analize integracija znanja o razvoju novca i bankarstva, kako bi analizom financijskih transakcija, financijskih oblika, institucija i tržišta bili kadri pronaći puteve disperzije rizika, održavanja likvidnosti, osvjetliti moguća žarišta monetarne krize, utvrditi determinante deviznog tečaja te izabrati instrumente monetarne politike. Dinamični tijekovi diferenciranja strukture financijskih institucija, financijskih oblika, financijskih transakcija te sve šira uloga monetarnih čimbenika u ekonomiji doprinose razvoju monetarne analize koja je u suvremenoj ekonomiji radikalno izmijenjena osobito u odnosu na razdoblje prije pojave keynesijanske analize. Autorova je nakana bila pokazati da monetarna analiza razlaže učinke promjene količine novca u optjecaju i promjene likvidnosti na potražnju roba i usluga, odnosno njihove povratne učinke glede uspostavljanja monetarne ravnoteže, što je čini osnovicom za oblikovanje i artikulaciju ciljeva i zadataka monetarne i kreditne politike. Autor je težio prikazati kako su preko financijskih transakcija povezane robna razmjena i razmjena novca, pri čemu su financijske pojave važne za monetarnu analizu te je stoga nužno utvrditi široki spektar čimbenika glede povezanosti financijskih pojava s realnim pojavama. Razvijenost financijskih i realnih transakcija ovisi o ekonomskoj i pravnoj razvijenosti i regulaciji, pa će shema monetarne analize u razvijenim ekonomijama biti diferencirana. Autor objašnjava da monetarna analiza koristi monetarnu teoriju kako bi utvrdila praktične mjere monetarne i kreditne politike te analizom njihove primjene došla do monetarnog transmisijskog mehanizma i monetarnog uravnoteženja u konkretnim prilikama, čime u konačnici utječe na ekonomiju.

Drugi dio knjige naslovljen je *Monetarni agregati i likvidnost* u kojem se razlaže materija monetarnih agregata, pitanje njihove definicije te razlika koje postoje među njima. Autor dovodi u vezu financijske institucije i financijsko tržište koje predstavljaju temelj financijskog sustava zemlje. Postavlja pitanje povezanosti financijskih institucija i količine novca u optjecaju i likvidnosti ekonomije, a polazište je u odnosu financijskih institucija i oblikovanju financijskih oblika kroz čiji odnos nastaju različiti monetarni agregati. Manje razvijena ekonomija ima manje disperzirane monetarne agregate nego što to imaju razvijene ekonomije te povezano s

time autor pokazuje kako se između „galerija piramide” prelijevaju monetarni agregati iz jednih u druge, pri čemu su stalne promjene širine pojedinih galerija monetarnih agregata. Autor zaključuje razmatranje u knjizi s problematikom potražnje novca koja je povezana s funkcijama i definicijom novca što znači da je ovisna o funkcijama radi kojih pojedinci i ekonomske jedinice koriste novac. Autor argumentira to činjenicom kako su motivi držanja novca različiti u različitim sektorima, te je odnos potražnje novca u sektorima različit u odnosu na količinu novca u optjecaju, čime je potražnja novca ključna komponenta formulacije monetarne politike koju priprema monetarna analiza.

Najopsežnija je knjiga „**Monetarna teorija i politika**“ u kojoj autor daje iscrpan prikaz evolucije te odrednice monetarne teorije te razlaže utjecaj monetarne politike na makroekonomiju. U prvom dijelu knjige autor navodi kako je monetarna teorija integralni dio ekonomske teorije i evolucijski slijedi razvoj ekonomske teorije. Tako nas autor uči da se monetarna teorija bavi izučavanjem odnosa vrijednosti i promjena novca, odnosno izučavanjem utjecaja promjena monetarnih varijabli na osnovne makroekonomske varijable. Pojedina se teorijska mišljenja pri tom razlikuju, pa različite monetarne teorije imaju različito mjesto u evoluciji monetarne teorije općenito. Autor analizira razvoj monetarnih teorija i promišljanja njihovih kreatora koje su ostavile traga do današnjih dana, pri čemu autor smatra kako je makroekonomska teorija J. M. Keynesa ipak najsnažnije utjecala na razvoj monetarne teorije i prakse monetarne politike, čije su ideje postale izvor novih ideja u ekonomskoj politici i analizi.

Nakon iscrpne analize autor prelazi na *razmatranje monetarne politike*. Autor razlaže da je uporaba monetarne politike različito kompleksna u velikim, a različito u malim gospodarstvima, jer su u različitim gospodarstvima supstitucijski učinci financijskog tržišta, deviznog tečaja i mobilnosti kapitala različiti te je izbor strategije monetarne politike kompleksniji, a uporaba monetarne politike znatno složenija. Glavne pouke ovog poglavlja bile bi da je odražavanje povjerenja u novac zadaća monetarne politike te da monetarna politika nije uvijek čvrsto oslonjena na monetarnu teoriju, gdje autor slikovito obrazlaže, da kad s novcem nešto po lošem krene, monetarne veze i prijateljstva nestaju jednako brzo kako su i nastajali, te je upravo s tog motrišta važna „nezavisnost” središnje banke kako bi se monetarnom politikom afirmirale istinske društvene vrijednosti te zaključuje da je to moguće, ako je konkretna monetarna politika znanstveno utemeljena na monetarnoj teoriji i monetarnoj analizi.

Autor analizira učinke monetarne politike u zatvorenoj te otvorenoj ekonomiji, pri čemu se ekonomija može naći u različitim situacijama, pa su potrebiti i različiti pristupi u postavljanju unutarnje i vanjske ravnoteže. Razloženo je kako se korištenjem instrumenata monetarne, devizne odnosno fiskalne politike utječe na potrošnju i investicije, količinu novca u optjecaju, proračun, kamatnjak, nacionalne dugove te bilancu plaćanja. Politička vlast želi uglavnom stimulirati ekonomsku aktivnost, a središnja banka uz to nužno želi očuvati stabilnost cijena. Posebna pozornost usmjerena je interakciji fiskalne i monetarne politike čija je zajednička koordinacija složena, posebice ako se u vidu imaju različiti ciljevi tekuće političke vlasti, parlamenta i središnje banke. Mjere fiskalne politike uglavnom utječu neposredno na promjenu domaćeg proizvoda, a mjere monetarne politike utječu posredno na domaći proizvod, zaposlenost i razinu cijena. Kombinacija fiskalne i monetarne politike moguća je u stabilizaciji agregatne potražnje, pri čemu je iznimno važan pravilan izbor instrumenata stabilizacije kojima se nastoje ukloniti fluktuacije u ekonomiji i utjecati na ekonomski tijek.

Knjiga završava poglavljem *Upravljanje monetarnom politikom*. Autor nudi niz čimbenika i činjenica koji bi trebali pomoći u "izboru" najbolje monetarne politike, pri čemu će izbor ovisiti o tome kako smatramo da institucije i varijable djeluju u teorijskom i praktičnom smislu, glede čega su relevantna teorijska mišljenja akademskih ekonomista i ekonomista praktičara počevši od klasične teorije, tradicionalne keynesijanske, neoklasične sinteze, monetarističke, nove klasične i nove keynesijanske teorije. Uzroke tolike mogućnosti izbora teorijskih promišljanja autor povezuje s razlogom neslaganja među akademskim ekonomistima, ali i u odnosima s ekonomistima praktičarima glede uloge središnje monetarne institucije u realizaciji krajnjih ekonomskih ciljeva. Glavnina ekonomskih teorija smatra da količina novca u optjecaju ima važnu ulogu u određivanju razina realne proizvodnje. Dugoročno gledano, stabilnost cijena temeljni je cilj monetarne politike konzistentan s društvenim blagostanjem, a stabilizacije nema bez čvrste monetarne politike.

Zaključiti možemo da je autor na njemu svojstven i zanimljiv način napisao ažurne, aktualne, logične, multidisciplinarno i sistematski dobro koncipirane knjige koje povezuju teoriju i praksu, gdje su metode istraživanja dobro odabrane, stavovi valjano obrazloženi, a rezultati istraživanja potkrijepljeni kroz brojne ilustrativne primjere što je učinilo njihov sadržaj zanimljivijim, a materiju plastičnijom. Svojim životnim i nadasve bogatim profesionalnim znanstvenim i praktičnim iskustvom dobro je sjedinio teoriju i praksu monetarne ekonomije i time dao značajan doprinos u obogaćivanju literature iz ovog područja. Knjige profesora Božine izuzetno su i vrijedno djelo te obvezno "štivo" koje neće biti namijenjeno samo studentima ekonomskih fakulteta, već i svim stručnjacima s područja financija, posebice monetarne ekonomije, ali i javnih financija, koji se zanimaju za ovo iznimno zahtjevno područje. Također, nadamo se da će naći put i do svih drugih zainteresiranih čitatelja, jer se na jednom mjestu mogu pronaći elementi i teorije i prakse značajni za područje monetarne ekonomije.

Na kraju, što drugo nego zahvaliti profesoru Božini na trudu uloženoj u istraživanje i pisanje ovih knjiga čime je iznimno obogatio područje monetarne ekonomije i čestitati mu na uspješno obavljenom znanstveno-istraživačkom radu sa željom da tako nastavi i u buduće, i neka ova trilogija zanimljivih knjiga doživi barem nekoliko (re)izdanja, čime zapravo ostavljamo otvoren prostor autoru kao dodatnu motivaciju za nova istraživanja i otkrivanja „monetarnih“ istina te objavljivanja rezultata iz složenog monetarnog područja kojima će biti u prilici proširiti krug onih koji mogu samostalno ekonomski misliti.